

Tormay Cécile.

Az antiszemitizmus jutalma: Tormay Cécile és a Horthy korszak

Korabeli privilegizált helyzete már Hankiss János két, Tormay írói gyengeségeit elkendőző, apologetikus nyelvezetű életrajzából (1928, 1939) is szembeötlik, ám az író nő kiváltságos pozíciója ellenére is felvetődik a kérdés: miként lehetséges, hogy a tekintélyelvű és

férfiközpontú, patriarchális húszas években éppen egy nőre bízta a Napkelet című irodalmi folyóirat szerkesztését, mely arra volt hivatott, hogy a liberális és baloldali, a magyar irodalomra máig nagy hatást gyakorló Nyugattal szemben a kor hivatalos nemzeti, keresztény, konzervatív ideológiáját képviselje?

A válasz hírhedt könyve, a második világháború kitöréséig öt kiadásban megjelent, a háború alatt szemelvényesen közreadott, 1945 után betiltott, ám még a 70-es években is jobboldali kanadai emigráns körök által újra kiadott, sőt 1998-ban Magyarországon is megjelentetett Bujdosó könyv ideológiájában rejlik.

Az 1920–21-ben megjelent kétkötetes Bujdosó könyv szerkezete alapján naplónak tekinthető, amely az írónőnek dátummal ellátott feljegyzéseit tartalmazza az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követő két magyarországi forradalomról, a polgári demokratikus átalakulással próbálkozó köztársaság (1918. október 31.), majd a kudarca után létrejött, szintén rövid ideig tartó szovjet típusú diktatúra, a Tanácsköztársaság (1919. március 21.–augusztus 8.) idejéből. Az utólagos megírásra azonban számos jel utal. Az egyik bejegyzésből kiderül, hogy bár korábban is „vannak feljegyzései”, Tormay Cécile-ben egy barátnője nógatására eleve csak 1919 márciusának végén fogalmazódott meg, hogy azokat közreadható naplóvá formálhatná. 1919. március 22-i bejegyzése szerint már mindent tudott a köztársaság elnöke, Károlyi Mihály egy nappal korábbi lemondásának és a Tanácsköztársaság kikiáltásának körülményeiről, még azt is, Károlyi mit mondott aznap éjjel volt miniszterelnökének, Berinkey Dénesnek a miniszterelnöki palota „valamelyik szobájában” (II. 20–21.). Becsúszott egy ügyetlen baki is: 1918. december 1-jén azt írta, mivel „ma reggel mondta a szolgáló, hogy nincs több szén a pincében”, szén szállítási engedélyével a zsebében Tormay elment a hónapok óta hiába várt fűtőanyag ügyében a „szénközpontba” reklamálni, majd ugyanebben a feljegyzésében hozzátette: „másnap is elmentem és harmadnap is” (I. 195–196.).

Nemcsak a nyilvánvalóan utólagos rekonstrukció mutatja, hogy könyve álnapló, hanem a statikus szemléletmód is. Egy valódi napló írója az egymás után bekövetkező események hatására módosítaná nézőpontját; a Bujdosó könyv esetében a szövegrészek dátumok alá csoportosítására viszont csupán azért volt szükség, hogy az objektivitás látszatát erősítse. Az írónő valójában osztályának, az ún. keresztény-nemzeti úri középosztálynak a két forradalomról vallott nézeteit propagáló, agitatív célokat szolgáló, mindvégig azonos, változatlan nézőpontból írott tendenciózus politikai tézist adott közre.

Igaz, a „napló” műfaját látszólag elutasította, s a könyv címe sem utal erre a narrációtípusra; a bevezető „Útravaló írás” a műfaj elmosására tett kísérlete mégis főként azt a célt szolgálta, hogy a mű referencialitásába vetett hitet erősítse, és agitatív jellegét leplezze: „Nem a forradalmak történetét, nem is a politikai események szemtanújának a naplóját akartam megírni. Szóljon az én könyvem arról, amiről nem fognak tudni a jövő történetírók, mert azt át kellett élni. [...] Legyen a Bujdosó könyv a fájdalom könyve.” (I. 7–8.)

E szavak azt sugallták, hogy az írónőt épp az átélt erős érzelmek teszik az igazságot ábrázolni képes szemtanúvá, sőt hitelesebb elbeszélővé, mint a korszakot tudományosan feldolgozó jövőbeli történészek lehetnek. Szépirodalmi műhöz illő címválasztása és a napló műfajának látszólagos elutasítása ugyanakkor arra utalnak, Tormay tudta jól, hogy a huszadik század eleji Magyarországon a történeti forrásként olvasott emlékező próza a szépirodalmi alkotásokénál kisebb becsű volt, s a szándékoltan homályos megfogalmazás segítségével próbálta művét egyszerre mérvadó forrásnak beállítani és szépirodalmi rangra emelni.

Tormay eljárás módja sikeres volt: számtalan recenzió és életművét méltató írás tanúsítja, hogy a kortárs magyar olvasók, a kor elvárásai horizontjának megfelelően az időrendben haladó,

dátumokkal ellátott álnaplót hiteles történelmi dokumentumnak tartották (még a neves irodalomtörténész Horváth János is úgy vélte, hogy a könyv „történeti okmány az 1918-i összeomlást követő forradalmi és kommunista időkből”), a későbbiekben éppen ezért a művéért részesítették a jelentős (szép)írónak kijáró ünneplésben. A hitelesség érzetét fokozhatta szemünkben, hogy már a polgári forradalom idején is az ellenforradalmi szervezkedése miatt letartóztatással fenyegetett, és bujkálni kényszerülő szerző (erre utal könyvének címe) neve azonos a főszereplőével, a bevezető „Útravaló írás”-t is Tormay Cécile-ként írta alá, tehát az önéletrajziság által is működésbe lépett az író és olvasó közt a mű valóság-hűségéről létesülő, Philip Lejeune által definiált „pacte référentiel”, a „referenciális szerződés”. Halála után e szerződés jegyében nevezték el róla az utcát, amelyben Budapesten anyjával élt és koszorúzták meg bujdosásának egyik vidéki menedékhelyét, egy balassagyarmati házat, ahol állítólag „nagy művén” dolgozott: a Tormay Cécile-kultusz fő célja éppen az volt, hogy olvasóit a Bujdosó könyv „objektivitásában” megerősítse, így világnézetét közvetetten elfogadtassa velük.

Mint James Olney, a műfaj jeles kutatója írta, „az önéletírás, akár szándékosan, akár nem, az éppen keletkező én emlékműve, az én metaforája, létrehozásának pillanatában”. Tormay Cécile könyvének magyarországi népszerűségéhez kétségtelenül hozzájárult szándékos és sikeres törekvése az általa kívánatosnak vélt elbeszélői én megformálására. Bár a könyv egyik témája éppen az, hogy miként szervezett meg egy pártokon és felekezeten fölül álló női szervezetet, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét (MANSZ), a mű narrátora egyáltalán nem a huszadik század elején a magasabb társadalmi osztályok nőtagjai számára előírt normáknak megfelelően viselkedik. A bujdosása előtti időszakot felölelő első kötetben sem foglalkozik a női önéletírásokat, memoárokat jellemző témákkal, barátokkal, házkörűli teendőkkal – ha mégis, akkor, mint a fent említett „szénközpont”-beli jelenet mutatja, magatartása inkább egy családfőéhez, pater familiaséhoz hasonlatos. Az általa „bűnös városnak” nevezett Budapesten a forradalmak idején általában az utcán találjuk őt, nemegyszer éjszaka – előkelő nő léte egyedül –, amint a lázongó tömegekkel, frontról visszatért katonákkal teli mocskos utcákon egyik titkos megbeszélésről a másikra siet a sűrű, szürke esőben. (A környezetet leíró, gyakran egyedi hasonlatait és metaforáit is agitatív célja érdekében használta: a forradalmi fővárosban „az elhanyagolt, lucskos aszfalt olyan volt, mint egy óriás állatnak lenyúzott, rücskös bőre”, „a hideg eső, mint a halálverejték szakadt lefelé a házak falán”, „hályogos szemével meredt rám a szürkület” [I. 109.; II. 7.; II. 13.]. Napfényes tájat csak az „idegen eszméktől” még meg nem fertőzött vidéken ábrázolt, de ahol vidékre is elért a forradalom, ijesztővé válik a háttér: az aszódi „javítóintézetben, mint egy ázott húsdarab fityegett a vörös zászló. ...A falakra idegenszerű nagy plakátok tapadtak. Mint összegomolyodott belek csavarodtak rajtuk a vonalak. Mikor jobban odanéztem, a bélcsavarodások közül ijesztő katonák, tehénszerű, terhes óriás asszonyok, halálfejek, övig mezítelen véres munkások alakja rémlett elő” [II. 91–92.].) Leggyakrabban mégis késő éjszaka látjuk őt, amint íróasztalánál töpreng és búsong a haza sorsa fölött. A nemzetéért magasrendű művészetét feláldozó író emlékműve és metaforája ő, akinek kezdetben azért okoznak nehézséget a szervezkedéssel járó gyakorlati problémák, mert „eddig mindent csak az íróasztalánál teremtettem”. Pedig ő volt az, aki forró nyarat tudott teremteni, mikor kinn hullott a hó és egy szál virágból tavaszt csinált magának” (I. 240.). A könyvben saját kultuszát építette – amint egyre inkább kivette részét a jobboldali, legitimista szervezkedésből, egyre gyakrabban ábrázolta magát a magyar férfiíróknál oly gyakori próféta- vagy mártírszerepben: „Magam csak egy bolyongó láng vagyok, vigyenek a tűzéből, hordják szét a sötétben, világítsanak be vele az otthonokban, hogy derengésénél átvirasszunk az

éjszakát”; „Én jobban szenvedek – én a mások jajszava is vagyok” (I. 288.; II. 240.). Sőt, egy ízben a harcos katona metaforáját használta saját szerepe megjelenítésére: „Azoknak nem szabad féltetniök magukat, akik a rohamot vezetik” (I. 289.). Ha nem tudnánk, hogy a Cécile női név, azt gondolhatnánk, a könyvet férfi írta. Férfiasságával és a férfi önéletírásokra jellemző tematikával a férfi olvasók számára is elfogadhatóvá tehetette személyét, mint hiteles szemtanút és művét, mint hiteles történelmi dokumentumot, annak ellenére, hogy a könyvben részben a magyar férripolitikusok tehetetlenségével magyarázta a világháborút követő összeomlást és a baloldal térnyerését, sőt a MANSZ szervezésébe is az ő tehetetlenségüket látva fogott bele: „[t]enni kellene, hamar, egységesen, mert ha mi [nők] nem teszünk, majd tesznek ők [az antanthatalmak, a környező országok és a belső ellenség]. És a magyar [férfi] politikusok még mindig üléseznek, tanácskoznak, a pártjaikra gondolkodnak és saját magukra. Az egységet pedig még ebben a rettentő viharban se képesek megteremteni.” (I. 289.)

Férfiak iránt táplált ellenérzéseiről elterelte a figyelmet, hogy könyve legtöbb szereplője az általa „patkánylázadásnak” nevezett két forradalom negatívan ábrázolt résztvevője. Míg a tömeget minden esetben visszataszító csőcseléknek láttatta, a nőket és férfiakat politikai nézeteik és társadalmi osztályuk szerint ruházta föl kedvezőtlen vagy vonzó vonásokkal. Könyvében jószerint csak az úri középosztályhoz, illetve az arisztokráciához tartozó, a jobboldalt képviselő emberek kellemes külsejűek: az ellenforradalmi szervezkedésben szerepet vállaló gróf Zichy Rafaelné Pallavicini Edinának „olaszos, nagy barna szemét”, mosolyát, Hohenlohe Károly Egon hercegnek „szellemes fejét” emelte ki (I. 201.; 202.). A baloldallal rokonszenvező emberek, köztük a nők is, kivétel nélkül ellenszenvesek. Bár a helyszínen nem volt jelen, leírta például, hogy 1918. november 16-án, a független és önálló köztársaság kikiáltásának napján a parlament elől szétoszló emberek egyik csapatának élén „furcsa lódulásokkal egy lompos némbor haladt. Részeg volt, és mialatt borzas fejét ide-oda lóbálta, átölelte egy fiatal suhancnak a nyakát, és úgy vonszolta magával. Aztán eleresztette, mást választott, egy másik férfit ölelt és vonszolt, míg vadul roptá ocsmány táncát.” (II. 157.)

Legtöbb negatív alakja azonban férfi, akiknek nem férfiúi mivoltát, hanem zsidóságát hangsúlyozta – könyve hemzseg az ellenszenves, torz külsejű, sőt nyomorék zsidó férfiaktól –, így kevésbé volt feltűnő, hogy a nem zsidó férfiak is ellenérzést keltettek benne. A csehek ellen frontra induló (tehát hazafiatlannak még Tormay szemszögéből sem minősíthető) tengerészeknek például „[a] kék zubbony mély kivágásában szabadon látszott mezítelen, szőrös mellük. A legutolsó horpadt orrú, zömök ember volt. Tisztátalan, pattanásos bőre fénylett. [...] Erős, bozontos szemöldökcsontja és kiugró pofacsontja között mélyen benngugolt a szeme. Összeborzadtam.” (I. 134.)

Tormay Cécile-t sem műveltsége – bár jól tudott németül, franciául és olaszul is, mindössze tanítónői képesítése volt –, sem gondolkodásának osztályára jellemző, a tradíciókhoz való hűségnek, tehát morális kérdésnek beállított rendkívüli rugalmatlansága nem tették képessé, hogy az eseményekre, a történelmi folyamatokra reális magyarázatot adjon. Származását tekintve a földbirtokos osztályhoz tartozott: anyja nemesi származású, de a családi földbirtokot a férfi leszármazottak örökölték, apja nemesi ranggal jutalmazott állatorvos-mezőgazdász végzettségű minisztériumi főtitkársági volt. Tormay Béla 1906-ban bekövetkezett halála után Tormay Cécile csak úgy tudta anyja és saját megélhetését biztosítani, hogy kapcsolatai révén Ferenc Józseftől az elszegényedett fiatal földbirtokos nemeslányok részére létrehozott ún. „alapítványi hölgy”-i rangot szerzett, ami szerény állandó jövedelemmel, és – vélhetően számára korántsem mellékesen, a társadalmi szereplehetőségeit kiegészítő – „asszonyom” megszólítással járt, hiszen soha nem ment férjhez.

Számos, a kapitalista rendszerhez alkalmazkodni képtelen, tönkrement dzsentri kortársához hasonlóan nem értette, hogy az egykori köznemesség elszegényedésének oka az elavult birtokszerkezet, a tőke hiánya és a XVIII. század során megmerevedett antimerkantil, feudális mentalitás.

Az egyes osztályok eltérő érdekeit (f)el nem ismerő, a „fejlődési fokokra” történő hivatkozása ellenére statikus, progresszióellenes, feudális gondolkodásmódot tükröző cserfa metaforáját méltatói nem véletlenül idézték újra és újra, hiszen a magyar dzsentrinek a parasztságra is kiterjesztett, azaz „össznemzetivé”, egyben időtlenné, „össztörténetivé” tett „nemzeti jellemről” alkotott képét fogalmazta meg, igen szemléletesen: „Ezer év alatt egy hatalmas cserfa nőtt a mi földünkben. Ez a cserfa maga a magyar nép. A gyökere a paraszt, a törzse a régi nemességből lett és véle összeforrott értelmiség, a lombja az antik értelemben vett aristocrata, a kiválóság. Minden ugyanaz: a gyökér, a törzs, a lomb és egyik a másik nélkül élni képtelen. A fa elszárad, ha bármelyik beteg. Nem társadalmi osztályokról van a háromban szó, de fejlődési fokokról. Más népek ezért nem értenek meg minket. [...] A magyar parasztban benne szunnyad a jövő úr, – az úrban él és vissza-vissza néz a régi gőgös paraszt. Gőgjében dacos és szilaj, zárkózottságában hallgatag, a veszélyben fecsegő, jókedvében marakodó, irigy, vendéglátó, tékozló, szűkkeblű és mégis pompát mutató lényükben egyek ők.” (II. 157.)

A falusi életforma (a parasztság és nemesség harmonikus együttélésének) magasztalása a háborús vereséggel és a bizonytalanná vált jövővel szembesülő frusztrált dzsentri öntudatlan önigazolása, kísérlet a változatlanul kívánt társadalmi szerkezet ideológiai alátámasztására. Ám Tormay Cécile-nél elfojtott nemisége is felsejlik az édeni állapot rajza mögött: „Falu, magyar falu, önző, mint a gyerek, közönyös, mint a tilalomfa, erős, mint az idő. Minden bűne szőlőhegyek vad mómora, termékenyülések és termékenyítések ősi vágyai, a férfi, az asszony és a föld.” (II. 54.)

Miután osztotta a zsidók „bujaságáról” való előítéletet, miszerint „[a] héber nép története, az Ószövetség, a Talmud és a világ különböző nyelvein megírott zsidó irodalom, és minden, ami a judeai néptől származik, túlradó érzékiség” (II. 204.), könnyen juthatott odáig, hogy a baloldalt (a liberálisokat, szociáldemokratákat, kommunistákat) a zsidókkal azonosítsa. Így válhatott meggyőződésévé, hogy a Tanácsköztársaság képviselőiben fellépő emberek, azaz tehát „zsidók” szexuálisan is megrontják a „magyarokat”: „Laza erkölcsű betegek és gyilkosok... A leányinternátusok hálószobáiban fiatal zsidó tanítók alusznak, hogy a kis leányok megszokják a férfi jelenlétét. A közös fürdőbe zsidó orvostanhallgatók kísérik a leánygyermeküket, hogy a feleslegessé vált tartózkodást nevetség tárgyává tegyék.” (II. 122.)

Életrajza ismeretében megoldhatatlannak tűnő szexuális problémája olyan egzaltált megfogalmazásra ragadtatta, amely a kor igencsak bőséges antiszemita irodalmában is páratlan: „Egy dagadt szemű, puha nagy varangy, egy szimatoló dögkeselyű, egy kéjgyilkos, egy fekete hiéna... Hideg, alattomos emberkínzók, terheltek, vérdűhben fertőzők, sadikus degeneráltak, hatalmi tébolytól puffadt arcok, félhülyék és egész gonosztevők, szinte elevenen feloszló koponyák. Mintha fegyházból és tébolydákban jöttek volna elő, a [zsidó] népbiztosok...” (II. 207.)

Származása önmagában is a zsidósággal szembeni előítéletes gondolkodásmód elsajátítására predesztinálhatta: legtöbb dzsentri sorstársa, sőt az arisztokrácia számos tagja is, akikhez Tormay Cécile felemelkedni vágyott, a tizenennyolcadik század végétől Magyarországon – épp a nemesség kereskedelemtől-ipartól való vonakodása következtében – jelentős számban megtelepedő zsidó polgárságot tette felelőssé a nemesi osztály hanyatlásáért. Esetében

azonban nem csupán az egzisztenciájában fenyegetett, önreflexióra képtelen dzsentrí szükségyszerűen irracionálissá váló gondolkodásmódja vezethetett a zsidógyűlölethez, hanem minden bizonnyal női mivoltában való meghasonlottsága is: a férfiak iránti, leplezett ellenérzéseit a zsidók elleni gyűlöletté transzformálta.

A Bujdosó könyv stilisztikai szempontból jól megírt, világos szerkezetű, szenvedéllyel teli, eszméit tekintve nyíltan, a legegyszerűbb olvasó számára is nyilvánvalóan szociáldemokrácia-, szocializmus- és kommunizmusellenes, antiliberális, royalista, nacionalista és irredenta (burkoltan, jóval kevésbé felismerhetően feudális, antikapitalista, progresszióellenes és militarista) mű. Vezérfonala a középkori antijudaizmusnak és a modern antiszemitizmus összeesküvés-elméletének a tizenkilencedik század végétől főként Franciaországban és Németországban viruló ötvözete, melynek Magyarországon az 1880-as évektől Istóczy Győző és antiszemita pártja készítette elő a talajt. Tormay Cécile meggyőződése szerint a zsidó szabadkőművesség, a feministák és a zsidó kézben lévő baloldali, liberális sajtó esküdött össze az ország tönkretételére.

A keresztény világ ellen forralt ősi bosszúval magyarázta Magyarország részvételét is a háborúban. Úgy vélte a legnagyobb áldozatot a középosztályok hozták, s „Magyarország nem akarta a háborút” (I. 44.).

A Bujdosó könyv a két világháború közt felerősödő magyarországi antiszemitizmus egyik első, s az uralkodó osztályok által nem kis részben zsidógyűlölete miatt üdvözölt műve, hiszen megjelenése idején, amint a gazdaságtörténész Pach Zsigmond Pál fogalmazott, „a középrétegek (középosztály) egyes csoportjai – az ellenforradalmi kormányhatalom segítségével”, éppen a szélsőjobboldali, antiszemita ideológia és a rá épülő politikai mozgalmak szárnyain próbálták „a jelentős részben zsidó burzsoázia kezéből a gazdasági élet – lenézett és egyben hőn áhított – pozícióit” kivenni.

Kezdetben a középosztálybeli nők ellenforradalmi szervezkedéseként indult, ám hamar szervezetté, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségévé alakult a Tormay névvel fémjelzett mozgalom, mely körül születésekor ott bábáskodott a későbbi, a két világháború közt uralomra jutott középosztály számos tagja. Saját szerepének kiemelése érdekében Tormay nem árulta el, valójában kitől származik a MANSZ létrehozásának ötlete. Annak a gróf Zichy Rafaelnénak inspiráló szavaira utalt ugyan, aki már korábban is részt vett számos konzervatív katolikus nőszervezet irányításában, de a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége vallási felekezetek fölöttiségének gondolatát saját magának tulajdonította. A Bujdosó könyv Horthy hatalmának megszilárdulása után megjelent új kiadásában csak a sajtóhibákat javították, a MANSZ megalakulásának körülményeiről – feltehetően a pártoktól és egyházaktól való „függetlenség” látszatának fenntartása érdekében – a szerző továbbra is hallgatott. Annyi azonban kiderül a könyvből, hogy „az eszme egyik legmelegebb szívű támogatója” (I. 254.) az a Mikes János katolikus püspök, Tormay szavaival „az ellenforradalom egyik legnagyobb vezére” volt (I. 283.), aki IV. Károly első puccsa idején szombathelyi palotáját az exkirály rendelkezésére bocsátotta, s a tény, hogy a MANSZ 1919. januári megalakulása után röviddel, már az év márciusában egy apácák által lakott épületben nyithatott irodát, szintén a katolikus körök anyagi segítségére utal (II. 18–19.). Valószínűleg a szövetség egyik ideológusa lehetett az a nyíltan antiszemita jezsuita pap, Bangha Béla, akinél Tormay az év februárjában „fontos küldetésben” járt, s aki az író szerint már egy évtizeddel korábban arra szólította fel a magyar főpapság és főnemesség tagjait, hogy a túlnyomóan baloldali-liberális, „zsidó kézben” lévő sajtó kiegyensúlyozása érdekében „vagyunk tíz százalékát áldozzák fel a keresztény magyar sajtó megteremtésére” (I. 283.). A baloldali újságírás háttérbe szorítása volt kezdetektől a MANSZ-nak, s az 1921-ben

indított havi értesítőjének, a Tormay Cécile politikai nézeteinek helyet biztosító, s az író nő kultuszát már életében építő A Magyar Asszonyok is egyik célkitűzése. Felkarolta a nőszervezet ötletét a még 1918 novemberében megalakult szélsőjobboldali Magyar Országos Véderő Egylet „harcos fiatal elnöke”, a későbbi miniszterelnök Gömbös Gyula (I. 305.); a titokzatos „erdélyi barátnőm”-ről azonban csak sejthető, hogy az gyerekkori barátnője, a későbbi miniszterelnök Bethlen István nővére, gróf Mikes Árminné lehetett.

Életrajzírója szerint Tormay soha nem vált „a szalonokban kielégülést találó kékharisnyává” s „[m]ég csak a nőemancipáció sem érdekelte különösebben”, mégis a nőszervezet élére állt. 1919 márciusában a MANSZ-nak állítólag már háromezernél több tagja volt (II. 333.), s nem csoda, hogy a Károlyi-kormány az írónőt le akarta tartóztatni, amire a sikeres szervezkedésen túl az is okot adhatott, hogy Károlyi Mihály személyét is diszkreditálni igyekezett.

Bár a propaganda szintjén a MANSZ a „keresztény és nemzeti világnézet [sic!], az ország oszthatatlansága és a család” képviselőjét tűzte célul (I. 202.), és Tormay Cécile mindvégig hangsúlyozta, hogy „[a] politikában – a pártpolitikában – mi részt nem vettünk, csak annyiban, hogy kérve kértük a politikai pártvezéreket, fogjanak egymással kezét”, megalakulása után tíz évvel a szervezet főtitkára elismerte, hogy a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége „1919 márciusáig főleg politikai tevékenységet fejtett ki, amennyiben a Károlyi-kormány készülődő képviselő-választására szervezte egy táborba a választójogot akkor nyert magyar női társadalmat”. A MANSZ a két világháború közt a Horthy-rezsim egyik jelentős ideológiai támaszává vált (1921-ben állítólag már több mint egymillió tagot és 400 vidéki fiókot számlált). Célja szociális reformok és anyagi támogatás mögé bújva a középosztálybeli nők összefogása mellett a vidéki, alacsonyabb társadalmi osztályokhoz tartozó nők és az ifjúság ideológiai irányítása volt: „...a szövetségi munkáknál mindig ott van a gazdasági és kulturális eredményekre való törekvéseken kívül, az a cél is, hogy a közművelődésre háziipari és jótékonsági mozgalmak útján egy élő szervezetbe tömörített politikai jogokkal bíró asszonyok százai [a] politikai irányítást a szövetség vezetőségétől fogadják el. Ez a politikai irányítás sohasem jelent politikai pártokba való toborzást, de igenis jelent soha meg nem alkuvó, nemzeti, keresztény érzést.”

A fő cél természetesen továbbra is a jobboldali női szavazatok biztosítása maradt: „Azért az utolsó választási harcokban is csak ott vett részt a szövetség a saját zászlaja, s neve alatt a választási küzdelemben, ahol a keresztény és nemzeti alapon álló pártok jelöltjei, a nemzetközi liberális vagy szociáldemokraták jelöltjeivel szemben való harcban.”

A MANSZ nyíltan irredenta nézetei összhangban voltak a hivatalos irányvonallal, ám Tormay az antiszemitizmus propagálásával akkor sem hagyott fel, amikor a nemzetközi nyomás a magyarországi politikára e tekintetben a húszas években mérséklőleg hatott. 1926-ban például fellépett az egyetemre felvehető izraelita vallású hallgatók számát korlátozó numerus clausus törvény enyhítése ellen: „És az ország asszonyai [...] egyetlen elszánásban és egyetlen akaratban kijelentették, hogy a numerus clausus érintetlen fennmaradásához ragaszkodnak, és tiltakoznak a törvény visszafejlesztését célzó mindennemű netáni törekvéssel szemben” (az egyetlen engedmény, amire hajlandó volt, hogy a „zsidó” szót kerülte).

Az antiszemitizmus hol nyíltan, hol burkoltabban mindvégig jelen volt az általa szerkesztett irodalmi és kritikai folyóiratban, a Napkeletben is. 1924-ben például folytatásokban közölte a francia Tharaud testvérek Ha Izrael a király című, Károlyi Mihályt Tormayéhoz hasonló indulatossággal és argumentációval támadó (őt testi-lelki nyomoréknak beállító), „a bolsevizmus alatti Magyarországról” szóló, zsidógyűlölő könyvét, s az antiszemitizmus enyhülése idején,

1926-ban is jelentetett meg antiszemita elbeszélést (Tamási Áron Siratnivaló székely című művét). 1931-ben A vörös emigrációról szóló tanulmányában a későbbi neves középkortörténész, Mályusz Elemér burkoltan fogalmazott, a zsidó szót csak elvétve írta le, a második világháború idején – igaz, már az író halála után, de szelleméhez híven – a folyóirat hasábjain újra megjelent a leplezetlen zsidóellenesség.

A MANSZ a női egyenjogúsággal kapcsolatban kettős mércét alkalmazott: az elszegényedő középosztály nőtagjainak védelmében 1923-ban kiállt amellett, hogy az összes egyetemet korlátozás nélkül nyissák meg a női hallgatók előtt. A „vigyük vissza az elfeledett szövőszéket a magyar házakba” mozgalom viszont azt a célt szolgálta, hogy vidéken tartva az alacsonyabb származású és iskolázottságú nőket, megakadályozzák a feudális szerkezetet bomlasztó ideológiák terjedését, s biztosítsák az irredenta célok eléréséhez szükséges születésszámot: „...járjuk a pusztákat és szervezzük már rendszeresen, tudatosan oktassuk, neveljük, emeljük, irányítsuk az anyák lelkét, általuk a családokét, s akkor majd egyszer megérjük, hogy a puszták népén nem fog a rontás mérgé, s akkor majd azzá lesz, amivé mi akarjuk; ősmagyar, fajmagyar, színmagyar nemzetfönn tartó réteggé, a feltámadás reményének biztos alapjává, az új, nagy, boldog, szabad, egész Magyarország támaszává!” (Kiem. – K. J.)

A patriarchális rendet képviselő MANSZ-tól a középosztálybeli nők munkaerő-piaci esélyegyenlőségének képviseletén kívül „távol állt a feminizmus”. Amikor 1929-ben az új közigazgatási törvényjavaslat vitáján a szervezet szónokája állást foglalt a nők passzív választójoga (választhatósága) mellett, hangsúlyozta, hogy a magyar asszony már az aktív választójogban sem jogot, hanem kötelességet látott, „mellyel hűségesen kíván a jövőben is hazája, nemzete, vallása és családja védelmére, javára élni”.

A történész Juan J. Linz definíciója szerint a (lényegét tekintve mindig nacionalista) fasiszmus „egy forradalmi elit irányította ellenforradalmi válasz” válsághelyzetben; a fasiszták célja, hogy az összes osztály integrálásával, az osztályellentétek meghaladásával, a régebbi pártok korábbi támogatóinak megnyerésével az egész nemzeti közösséget képviseljék, arra hivatkozva, hogy a közös nemzeti érdekek ellentétben állnak más társadalmak vagy idegennek minősített csoportok, mint például a zsidók érdekeivel. A fasiszmus olyan „ellen”-mozgalom, melynek jellemzői az antimarxizmus, antikommunizmus, antiliberalizmus, parlamentellenesség, kapitalizmus- és polgárságellenesség, populizmusa következtében a munkásosztály ellenesség, s az esetek többségében az antiklerikalizmus. Ez utóbbi vonás kivételével

Tormay Cécile-re és szervezetére, a MANSZ-ra illik a fasiszta jelző: bár gyakran hivatkozott a polgári értékek képviseletére, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége élén – igaz nevét emblémaként használták, s valójában a háttérből irányították (a MANSZ-nak ő volt ugyan az elnöke, de például az első években a Bujdosó könyvben is megemlített royalista Hohenlohe Károly Egon herceg volt az „igazgatója”) – fasiszta politikát folytatott. A pártok és felekezetek fölött álló antiliberalis, antiszemita, nacionalista, irredenta MANSZ és az olasz fasiszmus rokon vonásaira az író már szinte a két mozgalom születése pillanatában felfigyelt, de a kezdeményező szerepet saját magának, illetve a MANSZ-nak tulajdonította: „Európa népei és a világ népei félőntudatlan, – még olykor támolyogva, olykor tétovázva, de követnek bennünket [a bolsevizmus elleni felekezetek fölötti összefogással folytatott küzdelemben]. Nézzenek le Itáliába! Odajutnak-e el, ahová mi eljutottunk? Bízunk benne!” – írta 1922-ben. A Napkelet már 1927-ben, a hivatalos olasz–magyar közeledés idején reklámozta barátjánője, gróf Zichy Rafaelné fordításában a Mussolini válogatott beszédei című kötetet, s a folyóirat – akárcsak a Tormay szellemi irányítása alatt álló A Magyar Asszony – egészen megszűnéséig, 1940-ig

rendszeresen közölt a fasizmust üdvözlő írásokat (1931-ben például a fasizmus ideológiai programjának megalkotója, Giovanni Gentile tollából). A MANSZ szervezetei pedig az író ötletét megvalósítva csipketerítőt horgoltak Mussolini lányának férjhezmenetele alkalmából. Bár szépirodalmat a Bujdosó könyv megjelenését követően több mint egy évtizeden át nem írt, hébe-hóba egy-két publicisztikai írást közreadott; a leghosszabb az olasz fasizmust üdvözlötte. A MANSZ nevében 1932. október 28-án a Marcia su Roma tizedik évfordulóján Rómában személyesen köszöntötte Benito Mussolinét. Az ünnepségről lelkesen számolt be: „láttuk a fasiszta erőt és alkotást a földön és az égen – láttuk mindenütt! [...] Láttuk a fasizmus alkotásait a Forum Mussoliniben, ahol a fascio giovanile: a fiatal leányok vonultak el, köszöntve a magyar asszonyok kiküldötteit. Láttuk a fasiszta forradalom kiállításán, kulturális, testnevelési, népjóléti és szociális intézményekben, láttuk a férfiak fasiojában és a római női fasioiban, amely előtt tolmácsoltuk a magyar asszonyok szeretetét...”

Az ellenforradalmi mozgalomból még 1918 végén szervezetté alakult Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét az új uralkodó osztályok hatalomra kerülésüket követően nyíltan és látványosan támogatták: már az 1922. évi közgyűlésen részt vett Horthy Miklósné „őfőméltósága”, a főpapság képviselői és Gömbös Gyula, a MOVE elnöke. A Bujdosó könyvért, a MANSZ ötletéért és az ötlet kivitelezéséért Tormay Cécile elnyerte méltó jutalmát: köreikbe fogadták és piederstálra emelték. Testvérei is jól jártak. Nő létére, 1923-ban a vallás- és közoktatásügyi miniszter, gróf Klebelsberg Kunó, megajándékozta a Napkelet főszerkesztőit tiszteivel. A Bujdosó könyvet és korábbi műveit idegen nyelvekre fordították, saját maga által építeni kezdett kultuszát tovább építették. Marie Curie halála után 1935-ben Magyarország őt delegálta a Nemzetek Szövetsége szellemi együttműködéssel foglalkozó bizottságába, majd 1937-ben irodalmi Nobel-díjra jelölték (O'Neill kapta). Horthy Miklós Corvin-lánccal és a katonai érdeméremnek számító Signum Laudis díszjelvénnel tüntette ki.

Az uralkodó osztályok óriási személyes szolgálatot is tettek az írónőnek. 1925-ben Tormay Cécile kínos botrányba keveredett: válópere során gróf Zichy Rafael hatvan tanút (inasokat, szobalányokat, kocsisokat) felsorakoztatva azzal vádolta meg feleségét, a félig olasz származású Pallavicini Edina grófnőt (aki egyébként tevékeny szerepet vállalt a MANSZ-ban, és ő volt a Napkeletet kiadó Magyar Irodalmi Társaság elnöke is), hogy szerelmi viszonyt folytat Tormay Cécile-lel. Zichy grófné és az író ellentámadásra kényszerültek, és rágalmozási pert indítottak a gróf ellen. Mint a korabeli – virágnyelven fogalmazó – sajtó beszámolt róla („a vád anyagát nemigen lehet ismertetni, mert az nem bírja el a nyomdafestéket”), végül, nyilvánvaló politikai nyomás hatására a gróft ítélték másfél év börtönbüntetésre, mivel „egy exponált politikai tábor szenvedélyes amazonjairól” volt szó.

Írásai és két életrajza tanúsága szerint nem volt férfi, aki magánéletében fontos szerepet játszott volna (a Bujdosó könyvben apját csak megemlítette, viszont hosszan írt az őt dzscentri szellemben nevelő anyjáról, akihez nyilvánvalóan mély érzelmek fűzték). Irodalom iránti érdeklődését egyik nagynénje keltette fel, világnézetét Zichy grófné befolyásolhatta. Élete során nem Pallavicini Edina volt az egyetlen „olasz kapcsolata”. Háború előtti írói imázsát is egy szicíliai származású olasz nő, Francesca 'Orsay segítségével alakította ki, akihez tizenöt éven át tartó szoros kapcsolat fűzte – 1899 és 1914 között húsz alkalommal kereste fel Olaszországban. Neki köszönhetette, hogy megismerte „az olasz fasizmus Keresztelő Szent Jánosaként számon tartott” Gabriele D'Annunziót, majd ennek az ismeretségnek révén jutott el a kor egyik legismertebb írójához, Anatole France-hoz. (Míg France-nak később nem tudta megbocsátani antiszemitizmus elleni kiállását a Dreyfus-perben, még róla írt nekrológiájában sem, D'Annunzióval történt megismerkedésének emlékét melegen ápolta, a költőről írt cikkét

több alkalommal újra publikálta).

Élete utolsó évtizedében „hűséges osztályosa” gróf Ambrózy-Migazzi Lajosné volt: együtt éltek közösen vásárolt villájukban Mátraházán. Ekkoriban már a grófné szerkesztette A Magyar Asszonyt, s Tormay Cécile halála után összegyűjtött műveit is ő rendezte sajtó alá.

Ironikus, hogy a korban szexuális aberrációnak, „fajtalanságnak” tartott – a „felsőbb körökben” minden bizonnyal ismert – lesbikussága és antifeminizmusa ellenére ő lehetett a két világháború közt működő legnagyobb létszámú nőszervezetének vezetője és a rendszer emblemikus nőírója. Korántsem véletlen azonban – és a Horthy-rendszer (nő)politikájára és fasizmus iránti vonzódására egyaránt fényt vet –, hogy a temetésén megjelenő kormányzó és felesége „a legnagyobb magyar asszonynak” felírással ellátott koszorúján e rangkórságtól szenvedő korban titulusaik megjelölése nélkül mindössze ez állt: „Tormay Cécile-nek mélyszégyen kegyelettel Horthy Miklós és Magda”.

(Kádár Judit)